

KUR'ÂN'DA TAKDİM-TEHİR'İN GEREKÇELERİ*

Ahmet TEKİN

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Okutman, adoluplatformu@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received:

01.03.2017

Kabul Tarihi/Accepted:

04.05.2017

e-Yayım/e-Printed:

23.08.2017

ÖZ

Arap Dilinde en çok kullanılan edebî üsluplardan biri takdîm-tehir sanatıdır. Bu çalışma, gerek belagat gerek nahiv gerekse ulumu'l-Kur'ân âlimlerinin takdîm-tehir sanatı ile ilgili yaklaşımlarını, onun tahlillerini, ifade gücü ve cümle akışındaki etkisini ele almakta ve bu sanatın Kur'ân'ın anlaşılması noktasındaki etkisini irdelemektedir. İlk dönemlerde konuyla ilgili müstakil çalışmalar ortaya konmamışsa da son dönemlerde Arap âleminde sınırlı sayıda çalışmalar olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle öncelikli olarak bir makale düzeyinde bu sanatın gerekçelerini incelemeye çalıştık. Konuyu ele alırken takdîm-tehiri aralarında Sîbeveyh, Sîrafî, Halil b. Ahmed, Diyaüddîn İbnu'l-Esîr, Bedruddîn ez-Zerkeşî, Curcânî ve Suyûtî gibi âlimlerin bulunduğu cumhuru ulemânın tanımları doğrultusunda ele aldık. Bunu yaparken klasik nahiv ve belagat kaynakları başta olmak üzere tefsirlerden de istifade ettik. Bu bağlamda takdîm-tehir olgusunun sözlük ve ıstılahî anlamı, gerekçeleri, türleri, ulûmu'l-Kur'ân müelliflerinin ve müfessirlerin konuya verdikleri önem anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Takdîm-Tehir Sanatı, Gerekeçe.

CAUSES OF PRESANTATION AND POSTPONEMENT IN THE QUR'AN

ABSTRACT

One of the most widely used literary style in the Arabic language is the art of presentation (takdîm) and delay (tehir). This study focuses on approaches of scholars of eloquence, syntax and ulumu'l-Qur'an related to art of presentation-delay. At the same time the analysis of this art, its power of expression, its influence in the flow of the sentence and its effect on the understanding the Qur'an examined. Although in dependent studies on the subject not introduced in the first period; a limited number of studies have

* Bu makale "Kur'ân'ı Kerim'de Takdîm-Tehir ve Anlam Üzerindeki Etkisi" isimli yüksek lisans çalışmamızdan derlenmiştir.

observed at the Arab world in the recent years. For this reason, we tried to examine the reasons for this art primarily at the level of an article. We have handled the subject according to description of scholars like Sîbawayh, Sîrafî, Khalîl ibn Aḥmad, İbn al-Athir, Badruddin al-Zarkhaşî, al-Jurjânî and Suyûtî. While doing so we have benefited especially classic resources of nahiv and belağat, at the same time commentaries of the Qur'an.

In this regard the dictionary and term meaning of presentation-delay, their promoter, their justifications, their varieties and the importance attached to issue by authors of 'ulûmal-Qur'ân and interpreters (mufassir) are mentioned.

Key words: Qur'ân, Presentation-delay Art, Reason.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm nüzulünden günümüze kadar insanlığın yegâne hidayet kaynağı olma özelliğini canlı bir şekilde muhafaza etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve onun rehberliğinde direktiflerine uygun bir yaşam tarzı sürdürülmesi için Peygamberimizden bu yana Kur'ân'ı anlamaya yönelik yoğun bir faaliyet içerisine girilmiştir. Nitekim böyle bir çabaya girişen kimseler, amaçlarına ulaşmak için değişik metotlara başvurmuşlardır. İzlenen bu metotların başlıcaları şunlardır; Rivayet, dirayet ve dil. Bu yaklaşım tarzları her ne kadar dışarıdan iç içe gibi görünse de aslında her birinde diğerlerine nispeten ayırıcı bir özellik söz konusu olup her biri diğerleri için tamamlayıcı mahiyettedir. Bu tefsir metotlarının hiç biri diğerinden müstağni değildir. Zira bu yöntemlerden birini temel alan herhangi bir tefsiri tahlil ettiğimizde mutlaka ya Peygamber ya sahabe veya tabiin tefsirinden faydalanmıştır. Bununla birlikte her müfessirin Kur'ân'ı tarihsel ve dilsel bağlamına uygun olarak açıklamaya çalıştığını görmekteyiz. Ayrıca her müfessir, bütün bu faaliyetlerini yürütürken de akli bir çaba içerisinde olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla bu tür tefsirlerin birbirlerinden tamamen bağımsız olduğunu düşünmek imkânsızdır.

Kur'ân'ın ifade üslûpları içerisinde bu olgunun yer alması takdîm-tehirin sıradan bir konu olmadığını ihsas ettirmektedir. Bu durum bizi böyle bir konuyu ele almaya teşvik etmiştir. Çalışmamızın esas amacı Kur'ân'ın-ı Kerîm'deki takdîm-tehir üslûbunun gerekçelerinin anlaşılmasına katkı sunmaktır.

Takdîm-Tehir'in Sözlük Anlamı

Arapçada k-d-m (ك د م) harflerinden türeyen kelimeler "önceliğe" delalet ederler.¹ Bu bağlamda insanı öne/ileri taşıyan organ olan *ayak* da *kadem* olarak isimlendirilmiştir.² Allah'ın önden cennet veya cehenneme göndereceği topluluklar için "kademullah"; bir ordudaki öncü birlikleri için ise "mukaddimetu'l-ceyş" tabiri kullanılmıştır.³ Arapçada bu kelime ve türevlerinin karşıtı olarak e-h-r (ع ه ر)

¹ Halil b. Ahmed, Ebû 'Abdurrahman el-Ferahidî, **Kitâbu'l-'Ayn**, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, Tarih yok.III, 366. Ayrıca bk. Zebîdî, Muhibbuddîn, Ebu'l-Feyz Muhammed Murtazâ, **Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, (Thk.: Ali Şeyrî), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1994, XVII,553; Ezherî, Ebû Muhammed b. Ahmed, **Tehzîbu'l-Luga**, (Thk.: 'Abdusselâm Hârûn), Dâru's-Sâdık, Basım yeri yok. Tarih yok. IX, 45.

² İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga**, (Nşr.: İbrâhim Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, II, 390.

³ Firûzâbâdî, Mecduddîn, Muhammed b. Ya'kub, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, (Thk.: Mektebu Tahkîkî't-Türâs fi Müesseseti'r-Risâle), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2005, s. 1147, ayrıca bk. Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, XVII, 553, Ezherî, **Tehzîbu'l-Luga**, IX, 45; İbn Fâris, **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga**, II, 389; İbn Dureyd, Muhammed b. el-Hasen el-Ezdi, **Cemheretu'l-Luga**,(Nşr.: İbrahim Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I,805; Zebîdî, **Tâcu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs**, XVII, 556, Ezherî, **Tehzîbu'l-Luga**, IX, 47.

sözcüğü kullanılmaktadır.⁴ Nitekim kişinin vücudunun ön kısmına “kâdime”; arka tarafına ise “âhire” denmiştir.⁵ Kelam ilminde ise, önceden var olan şeyler “kadîm”; daha sonra meydana gelenler ise “hâdis” olarak nitelendirilir.⁶ Ayrıca “kadîm” bütün varlıkları önceleyen Allah’ın zafî sıfatlarından birisidir.⁷

Bu kökten türeyen ve tef’îl kalıbında kullanılan "takdîm" sözcüğü "bir şeyi öne almak" veya "başta getirmek" demektir. Bu kelimenin zıddı olarak kullanılan “tehir” ise, "sonraya bırakmak" anlamına gelmektedir. Bu bağlamda “öne alınmış şeyler” “mukaddem”; bunun zıddı olarak “sonraya bırakılan şeyler” de “muahhar” kelimeleri kullanılır.⁸ Dil açısından "takdîm" ve "tehir" ifadeleri cümlelerin söz dizinleri ile ilişkili tabirlerdir.

Takdîm-Tehir'in Terim Anlamı

Takdîm-tehir kavramını incelediğimizde bu iki kelimenin yukarıda temas edilen sözlük anlamlarının ıstılahi anlama kaynak teşkil ettiğini görmekteyiz. Nitekim takdîm-tehir konusunu inceleyen bazı âlimler genellikle, bu iki sözcüğün terimsel anlamını, içerdikleri lügavî anlamlara paralel olarak açıklamışlardır.

Arap dili ve edebiyatına dair yaptığı çalışmalarla adını duyuran İbn Fâris (ö. 395/1004), *Fikhu'l-Luga* adlı eserinde "takdîm ve tehir"i şöyle tanımlamıştır: "Takdîm; hakkı tehir olan bir lafzı öne almaktır; tehir ise, anlam bakımından önde olan bir lafzı sonraya bırakmaktır."⁹

Edebiyatçı olan Ali b. Halef el-Kâtib'in (ö. 437/1046) ise yaptığı tanım şu şekildedir: "Takdîm ve tehir; söz dizininde yer alan sözcüklerin başa veya sona alınması suretiyle yerlerinin değiştirilmesidir."¹⁰

İbn Manzûr (ö. 711/1311) ise şöyle demiştir: "Takdîm; cümle sıralamasındaki bir kelimenin herhangi bir sebepten ötürü başka bir kelimedenden önce getirilmesidir. Yani bir şeyi takdîm etmek onu başkalarının önüne koymaktır. Tehir ise, bazı özel nedenlerden ötürü önce gelmesi gereken bir ögenin sona alınmasıdır."¹¹ İbn Manzûr ve İbn Faris'in tanımlarını incelediğimizde, bu iki dilcinin aslında “takdîm-tehir” sözcüklerinin terim anlamları ile sözlük anlamları ayırımını pek gözetmediklerini müşahede etmekteyiz.

Dilcilerin geneli bu iki lafzın terim anlamlarına -hem manalarının açıklığı hem de sözlük anlamlarıyla aşırı bağlantılı olmalarından olsa gerek- değinmemişlerdir. Fakat dil ve belagat âlimlerinin bu iki lafız hakkındaki tahlil ve taksimlerine bakarak bu lafızların terim anlamları hakkında bir çıkarımda bulunabiliriz. Örneğin Curcânî, (ö. 471/1078) aşağıda da değineceğimiz gibi “*Delailu'l-İ'câz*” adlı eserinde takdîmi ikiye ayırmış ve şöyle demiştir: “Tehir niyetiyle yapılan takdîm, tehir niyeti olmaksızın yapılan takdîm. Öne alınan lafzın takdîm edilmeden önceki hükmü/i'rabı ya değişir veya değişmez.” Yani

⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, IX, 47.

⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, II, 389.

⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, II, 389, ayrıca bk. İbn Dureyd, *Cemheretü'l-Luga*, I/805; Zebîdî, *Tâcu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs*, XVII, 555; Tehânevî, Muhammed Ali, el-Fârûkî, *Keşşâfu Istilahati'l-Funûn* (Nşr. Kômisyon), Mektebetu Lübnan Naşirun, Lübnan, 1996, II, 1305-1306.

⁷ İbn Dureyd, *Cemheretu'Luga*, I, 805.

⁸ Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-'Ayn*, I, 60-III, 367.

⁹ İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *es-Sahîbî fi Fikhi'l-Luga*, (Thk.: 'Umer Faruk et-Tebbar), Mektebetu'l-Mearif, Beyrut, 1993, s. 244.

¹⁰ Ali b. Halef el-Katib, *Mevaddu'l-Beyan*, (Thk.: Hatem Sam ed-Damin) Dâru'l-Beşâir, Suriye, 2003, s.147.

¹¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XII, 466-467.

Cürcânî, takdîm sanatıyla öne alınan lafzı (ister bir önceki i'rabı değişsin/manevi takdîm ister değişmesin/lâfzî takdîm) bu üslubun konusu içinde değerlendirmektedir.¹²

Zemaşeri (ö. 538/1143) ise, Cürcânî'nin tasnifinde yer alan ikinci kısmı yani takdîm edildikten sonra bir önceki i'rabı değişmeyen ve lâfzî takdîm ismiyle anılan kısmı bu ıstılaha alarak takdîm-tehir kavramlarının ıstilahi çerçevesini daraltmıştır.¹³ Gerek dilcilerin sözlüklerinde takdîm-tehir için belirledikleri anlamlar, gerekse edebiyatçıların eserlerinde bu iki kavram için yaptıkları tahlil ve taksimlerden, bu sözcüklerin terimsel anlamları şudur; Takdîm, cümle dizini içinde sonra getirilmesi gereken bir lafzı herhangi bir sebepten ötürü öne almak, tehir ise; önce gelmesi gereken bir kelimeyi bir gerekçeye binaen sonraya bırakmaktır.

Takdîm-Tehir'in Gerekçeleri

Cümle içindeki bütün öğelerin belli bir düzen ve sıralaması vardır. Cümlede bazı unsurlar önce, bazıları da sonra gelmektedir. Bazen gramer kurallarına uygun bir sıralamanın gerçekleşmediği durumlar da söz konusu olabilmektedir. İşte bu olgu takdîm-tehir şeklinde ifade edilmektedir. Sîbeveyh, Arapların önemli gördükleri lafzı takdim ettiklerini ve sözdeki ustalıklarını ispat ederken de bu üslubu önemsediklerini söylemektedir.¹⁴

Takdîm-tehir olgusu, belagat üsluplarından biri olup, dilciler, söz sanatındaki ustalıklarını göstermek için bu üsluba başvurmuşlardır. Ayrıca bu üslubun gönüllerde güzel bir yeri ve hoş bir tesiri vardır.¹⁵ Aslında takdîm-tehir olgusu başlı başına hakkında eser yazılmaya değer bir konudur. Fakat önceki alimler bu hususta müstakil bir çalışma ortaya koymayıp, yer yer ayetlerde bu konuya temas etmekle yetinmişlerdir.¹⁶

Takdîm-tehir üslubunun mecâzî ifadelerden sayılıp sayılmayacağı hususunda, âlimler arasında farklı yaklaşımlar vardır. Kimi âlimler bu üslubu mecazdan sayarken diğer bir kısmı ise bu üslubu mecaz unsurundan saymamışlardır.¹⁷ Örneğin Zerkeşi, Takdîm-Tehir olgusunu mecâzî ifadelerden saymayan âlimlerin görüşünü desteklemekte ve bu tercihi şöyle temellendirmektedir: "Mecaz, bir lafzın, kendi anlamı dışında kullanılmasıdır. Hâlbuki Takdîm-Tehir olgusunda böyle bir şey söz konusu değildir."¹⁸

Asıl olan, cümle kurulurken her şeyin yerli yerinde olması ve söz dizininin bozulmamasıdır. Önce gelmesi gereken öğenin tehirini gerektirecek bir durumun bulunmamasıdır. "Mübteda"nın "haber"den, "fail"nin "meful"den ve "hal sahibi"nin "hal"den önce gelmesi esastır. Bir gerekçe bulunmadığı sürece bu esastan şaşmamak gerekir.

Suyûtî, takdîm-tehirin gerekçelerini anlatırken şöyle demektedir: "Bu konuda Allame Şemsüddin b. Saiğ, *el-Mukaddime fi Sirri Elfazi'l-Mukaddeme* adlı eserinde şöyle demektedir: "Takdîm-tehir sanatına

¹² Curcanî, 'Abdulkadir İbn 'Abdurramân b. Muhammed, **Delâil'u-l-İ'câz** (Thk.: Muhammed Ridvan, Fayız ed-Daye), Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2007, s. 143-154.

¹³ Zemaşeri, Carullah Mahmud bin 'Umer bin Muhammed, **Tefsiru'l-Keşşâf, an Ğavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil**, Beyrut, 2002, s. 302.

¹⁴ Sibeveyh, Ebî Bişr Amr b. Osman b. Kanber, **el-Kitab**, (Thk.: 'Abdusselam Muhammed Harun) Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 1996, s. 34.

¹⁵ Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed 'Abdullah, **el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân** (Thk. Ebu'l-fadl Muhammed İbrahim), Mısır, Tarih yok.3, 233.; İbn Faris, **Fıkhu'l-Luga**, s. 244.

¹⁶ Suyûtî, 'Abdurrahman b. Ebi Bekir, **el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, (Thk.: Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye), Suudi Arabistan, Tarih yok.IV, 1402.

¹⁷ Zerkeşi, **el-Burhân**, 3, 233.

¹⁸ Zerkeşi, **el-Burhân**, 3, 233.

başvurulmasının en yaygın gerekçesi, bu olguya tabi tutulan lafzın önemini fark ettirmektir. Yani takdîm-tehir sanatının icra edileceği öğelerin en önemlisi takdîm edilir. Ondan daha az önemli olanı ise tehir edilir. Bu, genel anlamda icmalen söylenen bir hikmettir. Takdîm-tehirin sebep ve sırlarındaki tafsili hikmet ise değişik şekillerde tezahür eder.”¹⁹

Daha önce ifade edildiği gibi dilde asıl olan, cümlelerdeki her unsurun ait olduğu düzen ve sıralama içerisinde yer almasıdır. Ancak cümledeki söz dizinini değiştirmeyi gerekli kılan bir takım nedenler ortaya çıkabilir. Örneğin, bir ifadeyi güzelleştirmek veya onu te'kit etmek gibi hususlar cümledeki unsurlardan bazılarının öne, diğerlerinin ise sona aktarılmasına sebep olabilmektedir. Mesela; "Ahmet İstanbul'a gitti" cümlesi özne-yüklem bakımından Türkçede kurallı bir yapıya sahiptir. Ancak cümleye farklı bir anlam katmak için bu cümleyi "İstanbul'a Ahmet gitti" şeklinde de ifade edebiliriz. Bu durumda ikinci cümle, birincinin içermediği farklı bir mana içermiş olur. Buna göre ikinci cümle İstanbul'a bir başkasının değil, Ahmet'in gittiğine vurgu yapmaktadır.

1.1. Teşvik Etmek

Takdîm-tehir için güdülen belagî amaçlardan biri de takdîm edilen öğenin anlamını dikkate alarak muhatabı tehir edilen öge hakkında bir beklentiye sokup, mahiyetini öğrenmesini teşvik etmektir. Nitekim tehir edilen öge zikredildiğinde muhatabın merakı giderilmiş olacaktır.²⁰

Bazı ayetlerde sırf bir öğeye teşvik etmek ve kulak ardı edilmesini önlemek için de takdîm-tehir yapıldığını görmekteyiz. Örneğin, *Eğer (ölenin) kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır*²¹ ayetinde, *وَصِيَّةٍ* lafzı *أَوْ دَيْنٍ* lafzından önce zikredilmiştir. Hâlbuki Rasulullah'ın uygulamasına göre borcun ödemesi vasiyetten öncedir.²² Fakat bu ayette sırf vasiyeti teşvik etmek ve o hususta gevşek davranılmasını önlemek için *وَصِيَّةٍ* lafzı *أَوْ دَيْنٍ* lafzına takdîm edilmiştir.²³

Diğer bir örnek de *Allah'ın göklerin ve yerin mülkü* *اللَّهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْخَلْقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَّا لَهُ قَادِرُونَ* (Hükümranlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları verir”²⁴ ayetidir. Zira bu ayette de kadınlara ihsanda bulunmayı teşvik etme ve onların haklarına riayet etme hususunda gevşek davranmayı önlemek için takdîm-tehir yapılarak *إِنَّا لَهُ قَادِرُونَ* sözcüğü *اللَّهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْخَلْقُ* sözcüğünden önce getirilmiştir.²⁵

Ayrıca Arap şiirinde de teşvik gayesiyle takdîm-tehire başvurulmuştur. Örneğin;

ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبُهْجَتِهَا شَمْسُ الضُّحَى وَأَبُو إِسْحَاقَ وَالْغَمْرُ

“Üç şey var ki parlaklıklarıyla aydınlatır dünyayı; kuşluk güneşi Ebu İshak ve Ay”dır.

¹⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, IV, 1402.

²⁰ Sekkakî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 221.

²¹ Nisa, 4/11.

²² Taberî, *Cami'u'l-Beyân*, VIII, 46.

²³ İbn Ebi Hatim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, IV, 885.

²⁴ Şûrâ, 42/49.

²⁵ Zerkeşi, *el-Burhân*, III, 265.

Bu şiirde geçen *ثابتة* kelimesi müsned olduğu halde sırf muhatapta müsnedün ileyiyle ilgili merak uyandırıp ona teşvik etmek için takdîm edilmiştir.²⁶

1.2. İfadeyi Tahsis Etmek

Bazen bir kelime, sonra söylenmesi gerektiği halde, ifadeyi tahsis etmek için, önce söylenir. Örneğin *إِيَّاكَ نَعْبُدُ* "Yalnız sana ibadet ederiz"²⁷ ayetinde *إِيَّاكَ* lafzı *نَعْبُدُ* için meful olduğu için ondan sonra gelmesi gerekmektedir. Ancak ifadeyi tahsis etmesi için ona takdîm edilmiştir. *إِيَّاكَ* kelimesinin takdîm edilmesiyle gerçekleşen bu sanatın ayete kattığı anlam "Kulun, ibadetinde başkalarını, Allah'a ortak kılmayı kesinlikle reddetmesi" şeklindedir.²⁸

Takdîm-tehirin ifadeye tahsis anlamını katmasının diğer bir örneği de *فَيْسِيَّ أَنَا* "Kays kabilesindenim ben" cümlesidir. Nitekim bunu diyen kişi diğer kabilelerden değil de sadece Kays kabilesinden olduğunu ifade etmek için takdîm olgusuna başvurmuştur. Dolayısıyla *فَيْسِيَّ* sözcüğünün takdîmiyle tahsis anlamını ortaya çıkmıştır.

- *لَا فِيهَا عُزْلٌ* "Onda (cennet içkisinde) baş döndürme özelliği yoktur"²⁹ ayetinde de müsnedin takdîmi cümleye tahsis anlamını katmıştır. Yani içkide baş döndürme özelliğinin olmaması sadece cennet içkilerine mahsus olup dünya içkilerinde böyle bir durum söz konusu değildir.³⁰

1.3. Fasilaya Riayet Etmek

Ayetler bazında takdîm-tehir ele alındığında bu sanatın bazen fasılaya riayet için yapıldığını görmekteyiz. Yani tehirin yapılmasıyla söz dizinindeki ahenk bozuluyor ve fasılaya riayet edilmiyorsa, takdîm yapılır. Örneğin *فَالْقَبْرِ الشَّخْرَةَ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى* "Sonunda sihirbazlar secdeye kapandılar ve "Biz Mûsâ ile Harun'un rabbine iman ettik" dediler"³¹ ayetindeki *هَارُونَ* kelimesi *رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ* ile *قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ* "Âlemlerin rabbine, Mûsâ ve Hârûn'un rabbine iman ettik" dediler"³² ayetinde tehir edilmişken fasılaya riayet için bu ayette takdîm edilmiştir.³³ Nitekim bundan önceki ve sonraki ayetlerin hepsinin son harfi eliftir.

Ayet fasıllarına uyum için yapılan takdîme *فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى* "Bunun üzerine Musa, içinde bir korku hissetti"³⁴ ayetini de örnek verebiliriz. Nitekim fasılaya riayet için meful olan *خِيفَةً* kelimesi fail olan *مُوسَى* lafzından önce getirilmiştir. Zira bu ayetin öncesi ve sonrasındaki ayetler sonu elifle bittikleri için takdîm olgusuna başvurulmuştur. Çünkü zikrettiğimiz ayetin öncesinde *بِرِّهِمْ أَنَّمَا تَشْعَى* "Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi göründü"³⁵ ayetinin ve

²⁶ Kazvinî, *el-İdâh*, I,136, ayrıca bkz. Taftazanî, *Muhtasaru'l-Me'ânî*, s.156; Abbas Fadıl Hasan, *el-Belâga Funûnuha ve Efnânuha* s. 232.

²⁷ Fatiha,1/5.

²⁸ Neseî, Ebû'l-Berekat, 'Abdullah b. Ahmed b. Mehmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakaiku't-Tevîl*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, ty, I, 16.

²⁹ Sâffât,37/47.

³⁰ Taftazanî, *Muhtasaru'l-Me'ânî*, s. 154. ayrıca bk. Kazvinî, *el-İdâh*, I, 135; Abbas Fadıl Hasan, *el-Belâga Funûnuha ve Efnânuha*, s. 229.

³¹ Taha, 20/70.

³² Şuarâ, 26/47-48

³³ İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru's-Sahnûn, Tûnus, 1997, XVI, 263.

³⁴ Taha, 20/67.

³⁵ Taha,20/66.

sonrasında da *لَا تَكْتَفِ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى* “*Korkma çünkü en üstün olan sensin*”³⁶ ayetinin olduğunu de düşünürsek; *كَلِمَاتِهِ* kelimesi, *فِي نَفْسِهِ* kelimesinden önce gelseydi, ayet fasılları arasındaki uyum ortadan kalkacaktı.³⁷

Diğer bir örnek de *وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَخْوَى* “*O, bitki örtüsünü yeşil bir vaziyette çıkaran, sonra da onları çürüyüp karamış çöpe çevirendir*”³⁸ ayetidir. Suyûtî, bu ayetin söz dizisinin *وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى أَخْوَى فَجَعَلَهُ غُثَاءً* şeklinde olduğunu söylemektedir. Ona göre *فَجَعَلَهُ غُثَاءً* cümlesi fasılaya riayet için *أَخْوَى* kelimesine takdîm edilmiştir.³⁹

1.4. Lafız ile Mana Uyumunu Sağlamak

Bazen cümle bağlamındaki lafzın anlamıyla uyum sağlaması için takdîm-tehir, üslubuna başvurulur. *وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرْجَوْنَ وَ حِينَ تَسْرَحُونَ* “*Onları akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken de sizin için bir güzellik ve zevk vardır*”⁴⁰ ayetinde olduğu gibi. Nitekim ayette insanlar için develerinde bir zevk ve güzellikten bahsedilmektedir. Söz konusu manayla uyumu sağlamak için normalde sonra gelmesi gereken *حِينَ تَسْرَحُونَ* cümlesi *حِينَ تُرْجَوْنَ* cümlesine takdîm edilmiştir. Bunun sebebi, bahsi geçen develerin, akşamleyin tok karnına meradan dönüşlerindeki zevk ve güzelliğin, sabahleyin aç karnına meraya gidişlerindeki zevk ve güzellikten daha farklı olmasıdır.⁴¹

1.5. İştikaka Riayet Etmek

Takdîm-tehir sanatı ele alındığında bu sanata bazen de iştikaka riayet için müracaat edildiğini fark etmekteyiz.⁴² Örneğin *إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَشَرَتْ وَإِذَا الْأَبْجَارُ فَجُرَتْ وَإِذَا الْغُيُورُ بُعْثِرَتْ عَلِمْتَ نَفْسَ مَا قَدَّمْتُ وَأَخَّرْتُ* “*Gök yarıldığı zaman, Yıldızlar saçıldığı zaman, Denizler kaynayıp fışkırtıldığı zaman, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, herkes yaptığı ve yapmadığı şeyleri bilecek*”⁴³ ayetlerinde görülmektedir. Burada *مَا قَدَّمْتُ* ögesi iştikakın üçüncü kısmı olan iştikak-i ekber’e riayet için *وَأَخَّرْتُ* ögesinden önce getirilmiş ve ayetlerin son kelimelerinde, bu sanatın icrasıyla uyum sağlanmıştır.⁴⁴

1.6. Takdîm Edileni Vurgulamak ve Önemini Hissettirmek

³⁶ Taha,20/68.

³⁷ Taftazanî, **Muhtasaru'l-Me'ânî**, s. 172.

³⁸ A'la,87/4-5.

³⁹ Suyûtî, **el-İtkân**, IV, 1401.

⁴⁰ Nahl,16/6.

⁴¹ Sâmî Vedî' Abdulfettâh el-Kadûmî, **et-Tefsîru'l-Beyânî limâ fi Sureti'n-Nahli min Dekâiki'l-Me'ânî**, Ürdün, Tarih yok. s. 21.

⁴² İştikaktan söz açılmışken konunun daha iyi anlaşılması için biz burada tafsilata girmeden iştikakın türlerine işaret edeceğiz.

-İştikâk-ı Sağır iki sözcüğün gerek anlamda gerek kök harflerinin sıralanışında birlik arz etmesidir. Örneğin, “yardım etmek” *نَصَرَ* (*nasr*) mastarından *نَاصِرًا* (*nasara*) “yardım etti” fiilinin türetilmesi gibi.

-İştikâk-ı kebir iki lafzın anlam ve kök harfleri açısından aralarında ilgi bulunmasıdır fakat harflerin sıralanışında farklılık vardır Örneğin, *طَرَحَ* (*taraha*) ve *طَهَرَ* (*tahara*) sözcüklerinin ikisi de “atmak” anlamına gelmektedir. Bu iki sözcük anlam ve kök harfleri açısından da aralarında bir uyum söz konusudur. Ancak harflerin tertibi farklıdır. Bu tür iştikâka ise el-İştikâk-ı kebir denmektedir.

İştikâk-ı ekber iki sözcüğün kök harflerinin bazısında birbiriyle uyumlu olması, uymayan harflerin ise mahreçlerinde uygunluk bulunmasıdır. Örneğin, *نَعَى* (*na'aka*) “karga öttü” ve *نَهَكَ* (*nehaka*) “eşek anırdı” sözcüklerinde uymayan sesler boğaz sesleridir. Bu bakımdan aralarında bir uyum vardır. Yukarıda verdiğimiz örneklerin hepsi İştikak-ı ekber kısmına dâhildir. Zira örneklerdeki ayetlerin son kelimelerine bakıldığında bir önceki ayetin son kelimesiyle kök harflerinin çoğunda birbiriyle uyumlu olduğunu fark etmekteyiz. Dolayısıyla İştikak-ı ekber kısmına dâhil olan sözcüklerin cümle dizindeki uyumları için Kur'ân'da takdim-tehir sanatının uygulandığını görmekteyiz. İştikak hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmed b. Ali b. Mesud, **Merâhu'l-Ervâh**, Sarf cümlesi, İstanbul, Bilici kitap Evi, Trs; Ebû Bekr, Muhammed b. Hasan b. Dureyd, **el-İştikâk**, (Thk.: 'Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut, 1991.

⁴³ İnfitâr, 82/1, 2, 3, 4, 5.

⁴⁴ Suyûtî, **el-İtkân**, III, 263.

Kur'an-ı Kerim'deki takdîm-tehirin belagi amaçlarından bir diğeri de takdîm edilen lafza yönelmeyi sağlamaktır. Bu nedenle özellikle takdîm edilen lafza vurgu yapılır. *وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجُرُ* "Bir de cinleri Allah'a bir takım ortaklar yaptılar"⁴⁵ ayeti bunun örneklerindedir. Burada *لِلَّهِ* kelimesinin *شُرَكَاءَ* kelimesine takdîm edilmesinin nedeni, özellikle bir başkasına değil de Allah'a yapılan ortaklığın çirkinliğine vurgu yapmaktır. Dolayısıyla *لِلَّهِ* lafzı *شُرَكَاءَ* kelimesinden önce getirilerek takdîm-tehir üslubu kullanılmıştır.⁴⁶

Bazen az önemliden çok önemliye doğru yapılan takdîmler de bulunur. *أَمْ هُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِمَا أَمْ هُمْ أَيْدٍ يَبْتَطِشُونَ* "Onların yürüyecek ayakları mı yoksa tutacak elleri mi var"⁴⁷ ayetinde olduğu gibi. Zira eller ayaklardan daha önemli olduğu için (*أَرْجُلٌ*) sözcüğü (*أَيْدٍ*) sözcüğünden önce gelerek az önemliden çok önemliye doğru bir yapı ortaya konmuştur.

Çok önemliden az önemliye yapılan takdîme ise *لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُعَزَّيُونَ* "Mesih de, Allah'a yakın melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler"⁴⁸ ayeti örnektir. Zira 'Îsâ (a.s.), Peygamber olduğu için meleklerden daha iyidir. Dolayısıyla bu ayette takdîm-tehir sanatı, çok önemliden az önemliye yapılmıştır.⁴⁹

1.7. Takdîm Edileni Yermek veya Yüceltmek

Bazen fiille ilişkili sözcükler arasındaki takdîmin belagi amacı takdîm edilen öğeyi kötüleme ve azarlamaktır. Üstte zikrettiğimiz *وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجُرُ* "Bir de cinleri Allah'a bir takım ortaklar yaptılar"⁵⁰ ayeti buna da örnektir. Zira burada *شُرَكَاءَ* lafzı kötülenmek, istendiğinden dolayı, ikinci meful olduğu halde birinci meful olan *الْجُرُ* lafzından önce getirilerek takdîm-tehir sanatı icra edilmiştir.⁵¹

Ayetleri takdîm-tehir üslubu perspektifinden irdelediğimizde, bu üslubun uygulanması neticesinde bazı varlıkların yüceltilmek için öne alındığını görmekteyiz. Örneğin *وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ* "Kim Allah ve Resulüne itaat ederse"⁵² ayetinde *اللَّهُ* sözcüğü yüceltilmek için bu sanatın icrası neticesinde *وَالرَّسُولَ* sözcüğüne takdîm edilmiştir.⁵³

1.8. Muhatabı Korkutmak ve Etkilemek

Bazen de muhatabı takdîm edilen lafızdan korkutmak için bu üsluba başvurulmaktadır. Örneğin *فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ* "Onlardan mutsuz (cehennemlik) olanlar da vardır, mutlu (cennetlik) olanlar da vardır"⁵⁴ ayetinde, cümle dizini yapılıırken cehennem ve onun ehlinden korkutmak için *شَقِيٌّ* lafzı önce getirilmiştir.⁵⁵

فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ "Böyle iken kiminiz kafir, kiminiz mümindir"⁵⁶ ayetinde insanların küfürden uzak tutulması Kur'ân'ın asıl hedefi olduğundan sırf insanoğlunu küfürden korkutmak ve küfrün vahametini hissettirmek için *كَافِرٌ* kelimesi, *مُؤْمِنٌ* kelimesinden önce getirilmiştir.⁵⁷

⁴⁵ En'am,6/100.

⁴⁶ İbn Aşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VII, 404.

⁴⁷ A'raf, 7/195.

⁴⁸ Nisa, 4/172.

⁴⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, III, 263.

⁵⁰ En'am,6/100.

⁵¹ İbn Aşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VII, 404.

⁵² Nisa,4/69.

⁵³ Suyûtî, *el-İtkân*, III, 263

⁵⁴ Hûd,11/105.

⁵⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 272.

Korkutmanın takdîm-tehire gerekçe olduğu ayetlerden biri de, *فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ* “Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır”⁵⁸ ayetidir. Zira Kuran’ın gayesi insanları kendilerine zulmetmelerini önlemek ve onları böyle bir şeyden korkutmak olduğundan *ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ* ögesi takdîm-tehir sanatı uygulanarak önce getirilmiştir.⁵⁹

Takdîm-tehir bazen de muhatabın takdîm edilen lafızdan etkilenmesi için yapılmıştır. Örneğin *وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحُونَ وَالطَّيْرَ* “Dâvûd ile birlikte, Allah’ı tespih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik”⁶⁰ ayetinde, sırf muhatabı etkilemek için *الْجِبَالَ* lafzı *وَالطَّيْرَ* ögesinden önce getirilmiştir. Zira Allah’ın cansız bir varlık olan dağları, peygamberine musahhar kılıp onunla birlikte kendine tespih ettirmesi, canlı bir varlık olan kuşları O’na musahhar kılıp onunla birlikte kendine tespih ettirmesinden daha etkileyici ve Allah’ın kudretine delaleti açısından daha kuvvetlidir. Dolayısıyla ayetten bu anlamın anlaşılması için, takdîm-tehir sanatının icrasıyla *الْجِبَالَ* lafzı *وَالطَّيْرَ* lafzına takaddüm etmiştir.⁶¹

1.9. Sakındırmak ve Nefret Ettirmek

Bu sanatın bazen de takdîm edilenden sakındırmak ve nefret ettirmek için icra edildiğini görmekteyiz. Örneğin, Nur suresinin *الرَّانِ لَا يَنْكُحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً* “Zina eden erkek ancak zina eden veya Allah’a ortak koşan bir kadınla evlenir”⁶² ayetinde, zinadan tiksindirmek ve insanları ondan sakındırmak için hem Allah’a (c.c) ortak koşmak anlamını veren *مُشْرِكَةً* kelimesiyle yan yana zikredilmiş hem de zinanın kötülüğünü en bariz şekilde ortaya koymak için *زَانِيَةً* ögesi *مُشْرِكَةً* lafzına takdîm edilmiştir.⁶³

1.10. Lafzın Sebep Konumunda Olması

Takdîm-tehir üslubunu gerektiren etkenlerden biri de, takdîm edilen lafzın tehir edilen lafız için, illet ve sebep olmasıdır. *قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ* “Melekler, seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin dediler”⁶⁴ ayeti buna örnek olarak verilebilir. Zira *الْعَلِيمُ* lafzı, bu ayette *الْحَكِيمُ* lafzı için illet ve sebeptir. Çünkü her şeyi hakkıyla bilmeyen, her şeyi hikmetle yapamaz. Dolayısıyla burada takdîm-tehir sanatı vardır.⁶⁵

Zamehşerî, *مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَدَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَأَمَّنْتُمْ* “Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azap etsin ki?”⁶⁶ ayetinde, *إِنْ شَكَرْتُمْ* cümlesinin *وَأَمَّنْتُمْ* cümlesinden önce getirilişini şu şekilde yorumlamaktadır: Akıllı kişi kendisine verilen nimetlere baktığında, daha o nimetlerin kimden geldiğini bilmeden, onda bir memnuniyet ve hoşnutluk oluşur ve haline şükreder. Fakat nimet sahibini tanıdıktan sonra, nimet sahibine iman edip detaylı bir şekilde ona şükreder. İmanın sebebinin şükür olduğu anımsatılmak

⁵⁶ Teğabun, 64/2.

⁵⁷ İbn Aşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVIII, 262-263.

⁵⁸ Fatır, 35/32.

⁵⁹ el-Alûsî, Ebû'l-Fadl Mahmûd, *Rûhû'l-Me'ânî*, Dâru İhyâu't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, Tarih Yok, XXII, 197-198.

⁶⁰ Enbiyâ, 21/79.

⁶¹ Zamehşerî, *el-Keşşâf*, s. 684.

⁶² Nur, 24/3.

⁶³ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 272.

⁶⁴ Bakara, 2/32

⁶⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 247.

⁶⁶ Nisâ, 4/147

istendiğinden dolayı *إِنَّ شَكَرْتُمْ* cümlesi *وَأَمْتُمْ* cümlesinden önce getirilerek, takdîm-tehir sanatına başvurulmuştur.⁶⁷

1.11. Galebe ve Çokluk

Takdîm gerektiren hususlardan biri de çokluk unsurudur.⁶⁸ *فَرِحْتُمْ ظَالِمًا لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدًا وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بإذن الله*⁶⁸ “Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır”⁶⁹ ayetinde “kendine zulmedenler” “ortada olanlar” ve “hayırlı işlerde öne geçenler”den daha fazla, “ortada olanlar” ise “hayırlı işlerde öne geçenler”den daha fazla olduğundan, cümle dizini ona göre yapılmış ve kesrete göre takdîm icra edilmiştir. Ayrıca Kur’ân’ın diğer yerlerinde de hırsız erkeğin hırsız kadına ve zina eden kadının zina eden erkeğe takdîm edilmesinin hikmeti de çokluk meselesidir. Çünkü hırsızlığın erkeklerde, zina da kadınlarda daha çoğunluktadır.⁷⁰

Suyûtî, İbni Hacer’in Çokluk unsurunun takdîm-tehire gerekçe olması hakkında, *el-Amali* adlı eserinde şöyle dediğini nakleder: *إِنَّ مِنْ أَوْلَادِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ* “Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır”⁷¹ ayetinde eşlerden gelecek düşmanlığın daha fazla olmasından dolayı *أَوْلَادِكُمْ* lafzı *وَأَوْلَادِكُمْ* lafzından önce gelmiş ve çokluk unsurundan dolayı ona takdîm edilmiştir.⁷²

1.12. İntikalden Dolayı Takdîm

Takdîm-tehir sanatının icrasını önemli kılan etkenlerden biri de intikal unsurudur. Nitekim bu unsur uzak-yakın, büyük-küçük ve önemli ve daha önemli gibi açılardan takdîm-tehir olgusunu gerekli kılmaktadır.⁷³

- En Yakından En Uzağa İntikal

Kur’ân ayetlerini incelediğimizde, bazen biri yakın diğeri uzağı ifade eden iki sözcüğün aynı ayet içinde beraber verildiğini ve yakından uzağa doğru gidildiğini görüyoruz. Örneğin *يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ* *الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً* ve *وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ* “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize ibadet edin ki, Allah’a karşı gelmekten sakınasınız. O yeri sizin için döşek, göğü de bina yapandır”⁷⁴ ayetlerinin her ikisinde de takdîm-tehir sanatı icra edilmiştir. Zira ilk ayete baktığımızda, öncelikle kullukla mükellef tutulan ve aynı zamanda en yakın olan “muhatapların yaratılışı” (*خَلَقَكُمْ*) zikredilmiş daha sonra da en uzak olan “onlardan öncekiler” (*وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ*) cümlesi gelmiştir. İkinci ayette ise önce en yakın olan yeryüzünün döşek kılındığından daha sonra da en uzak olan göğün bina yapıldığına işaret edilmektedir.⁷⁵

-En Uzaktan En Yakına İntikal

⁶⁷ Zamehşerî, *el-Keşşâf*, s. 268.

⁶⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, s. 260.

⁶⁹ Fatır, 35/32.

⁷⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, s. 260.

⁷¹ Teğabun, 64/14.

⁷² Suyûtî, *el-İtkân*, IV, 1409.

⁷³ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, s. 268-269.

⁷⁴ Bakara, 2/21-22.

⁷⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, s. 268.

Takdîm-tehir üslubu çerçevesinde oluşan intikal olgusunun bazen de en uzak olan unsurdan en yakın olana doğru gerçekleştiğini ve uzak unsurun yakın unsura takdîm edildiğini görmekteyiz. Örneğin, *“Şüphesiz, göklerde ve yerde, inananlar için (Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren) nice deliller vardır”*⁷⁶ ayetinde, takdîm-tehir üslubunun icra edildiği sözcükler *السَّمَوَاتِ* ve *وَالْأَرْضِ* sözcükleridir. Ayetin muhatapları açısından en uzak sözcük olan *السَّمَوَاتِ* lafzı sırf muhatapların dikkatini çekmek ve Allah'ın(c.c) yüce kudretinde, nimetlerinde, gökleri, yeri ve içlerindeki değişik türdeki yaratıkları hakkında derin tefekküre sevk etmek için *وَالْأَرْضِ* sözcüğüne takdîm edilmiştir.⁷⁷

-Büyükten küçüğe doğru intikal

Büyükten küçüğe doğru intikal için takdîm-tehir sanatının icra edildiği ayetlerden biri *مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا* *“Bundan önce onları(sana vahyettiğimiz gayb haberlerini) ne sen biliyordun ne de kavmin”*⁷⁸ ayetidir. Zira burada Allah (c.c) Hz. Muhammed'e (a.s) müşriklerin onu yalanlamalarına, ona eziyet etmelerine karşı Hz. Nuh'un hayatından örnekler vererek sabır tavsiyesinde bulunuyor ve güzel sonucun tıpkı diğer peygamberlere verildiği gibi, ona da verileceğini söylüyor. Ayrıca Hz. Muhammed'in gayb haberlerini ancak vahiy yoluyla öğrendiğini; yoksa ne O, ne de onu yalanlayan müşriklerin gaybtan bir şey bilme olanaklarının olmadığı anlatılmaktadır.⁷⁹

Dolayısıyla bu anlatım tarzı büyükten küçüğe doğru takdîm-tehir üslubunun icrasıyla gerçekleşmiştir. Yani Hz. Muhammed peygamber olduğu halde gayb âleminden ancak Allah'ın (c.c) bildirmesiyle haberdar olmaktadır. Dolayısıyla O, Allah'tan aldığı haberleri kendi kavmine tebliğ etmediği takdirde onların bundan haberdar olmaları mümkün değildir.

-Küçükten Büyüğe Doğru İntikal

Takdîm-tehirin bir yönü de küçükten büyüğe doğru intikal etmeye bakar. Örneğin *وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً* *“Allah yolunda küçük, büyük bir harcama yapmazlar ki”*⁸⁰ ayetinde, *صَغِيرَةً* lafzı takdîm-tehir üslubunun icrası ile *كَبِيرَةً* lafzının önüne alınıp ona takdîm edilmiştir. Bu ayetten, Allah'ın (c.c) ne küçük ne de büyük hiçbir iyiliği ihmal etmeyip kayıt altına aldığı ve ilerde de, daha güzeliyle iyilik sahiplerini mükâfatlandıracağı anlaşılmalıdır. Takdîm-tehir sanatının bu ayete kattığı anlam ise küçük iyiliği karşılıksız bırakmayan zat, büyük iyiliği fazlasıyla ödüllendireceği şeklindedir.⁸¹

-Az Önemli Den Daha Önemliye Doğru İntikal

Takdîm-tehirin bazen az önemliden daha önemliye doğru intikal için olduğunu görürüz. Örneğin A'râf suresinin *“Onların yürüyecek ayakları mı var? Ya da işitecek kulakları mı var?”*⁸² ayetinde olduğu gibi, zira bu ayette dönemin müşrikleri putlara taptıklarından ötürü azarlanmakta ve bu heykellerin kendilerinden ne bir zararı def etmede ne de bir yarar sağlamada bir yetkinliğe sahip olmadıkları

⁷⁶ Câsiye, 45/3.

⁷⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, XII, 357.

⁷⁸ Hüd, 11/49.

⁷⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, VII, 447.; Taberi, *a,g,e*, XV, 356.

⁸⁰ Tevbe, 9/121.

⁸¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, s. 269.

⁸² A'râf, 7/195.

anlatılmaktadır.⁸³ Zira bu putların ne ayakları, ne elleri, ne gözleri, ne de kulakları vardır. Dolayısıyla beklentilerine cevap verecek durumda değildirler. Çünkü bu beklentilere cevap vermeleri için bütün bu azalara sahip olmaları gerekir. Bu yüzden ayette geçen putların tapıcılarından bir üstünlüğü yoktur.⁸⁴ Bütün bu anlamlar ifade edilirken takdîm-tehir sanatı icra edilmiş ve az önemli organdan başlanarak daha önemli organa doğru intikal gerçekleşmiştir. Zira kulakla gözlerden, gözler ellerden, eller ise ayaklardan daha faydalıdır.⁸⁵

1.13. İnkâr İçin Takdîm

Bazen mütekellim bir eylemi mutlak anlamda inkâr etmek ister. İnkâr kimden sadır olursa olsun o eylemden kaynaklanan hoşnutsuzluğunu ifade etmek için de takdîm-tehir sanatına başvurur. Bunun bir örneğini *“Wacelû lillâh şirkâe l-jur’”* *“Birden Allah'a cinleri bir takım ortaklar yaptılar”*⁸⁶ ayetinde görmekteyiz. Zira bu ayette Allah (c.c) mutlak anlamda kime nispet edilirse edilsin, O'na koşulan bütün ortaklıkları reddeder ve bu durumdan hoşnut olmadığını ifade eder. *Wacelû* fiili için birinci meful *şirkâe* kelimesinin de ikinci meful kılan ve takdîm-tehir sanatını icra eden alimler bu hususa dikkat çekmek istemişlerdir. Zira eğer böyle okunmayıp *Wacelû* fiili için birinci meful değil de ikinci meful kılınsaydı o vakit *şirkâe* *Wacelû* şeklinde okunurdu ve Allah'ın (c.c) mutlak anlamda kabul etmeyip hoşnut olmadığı ortaklık olgusu cinlere özel kılınmış olurdu. Hâlbuki Allah, (c.c) sadece cinlerin O'na ortak koşulmasından değil bütün varlıkların O'na ortak koşulmasını hiçbir şekilde kabul etmez, bilakis red ve inkâr eder. Dolayısıyla böyle bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için takdîm-tehir sanatı icra edilmiştir.⁸⁷

Bazen mütekellim, muhataba vereceği cezayı ifade eden sözcükleri sıralarken, cezayı gerektiren sebepleri sıralar ve takdîm-tehir sanatını kullanır. *Örneğin* *“O gün bunlar (Altın ve gümüşler) cehennem ateşinde kızdırılacak ve onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacaktır.”*⁸⁸ Ayetinde Altın ve gümüşü gizleyerek biriktirenlerin, bunları Allah (c.c) yolunda harcamaları istendiğinde harcamama suçunu, önce yüzlerini ardından böğürlerini ve daha sonra da sırtlarını çevirerek işledikleri için, cezalandırılmaya da önce yüzlerinden ardından böğürlerinden (وَجُنُوبُهُمْ) daha sonra da sırtlarından (وَطُهُورُهُمْ) başlanmıştır. Dolayısıyla bu ince noktayı ifade etmek de ancak takdîm-tehir sanatının icrası ile mümkün olmuştur. Dolayısıyla *جَاهُهُمْ* sözcüğü diğer ikisine, *وَطُهُورُهُمْ* sözcüğü de *وَجُنُوبُهُمْ* sözcüğüne takdîm edilmiştir.⁸⁹

⁸³Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-‘İmâdî, *İrşâdu'l-‘Akli's-Selim ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, Tarih yok.III, 306.

⁸⁴Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelusî, *el-Bahru'l- Muhîr fi't-Tefsîr*, (Thk.: eş-Şeyh ‘Adil Ahmed ‘Abdu'l-Mevcud, eş-Şeyh Ali Muhammed Mu'riz) Beyrut, 1993, IV, 441.

⁸⁵Zerkeşi, *el-Burhân*, III/270, Suyûtî, *a,g,e*, IV, 1410.

⁸⁶En'am,6/100.

⁸⁷Zerkeşi, *el-Burhân*, III, 268.

⁸⁸Tevbe, 9/35.

⁸⁹Zerkeşi, *el-Burhân*, III, 268.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in hususiyetlerinden biri de takdîm-tehir sanatını barındırmasıdır. Aynı zamanda Arapçanın özellikleri arasında var olan bu üslup Kur'ân'ın i'câzını perçinleyen etkin delillerden biridir. Zira Allah (c.c), Kur'ân'ı Arapların bildikleri harflerle ve onların şiir ve hitabetlerinde kullanageldikleri üslupla indirmiştir. Böylece onlara Kur'ân'ın benzerini meydana getirme konusundaki acziyetlerini göstermiştir. Şayet takdîm-tehir onların bilmedikleri üsluplardan olsaydı kendilerine yönelik yapılan muarazaya karşı itiraz etmeleri kaçınılmazdı.

Arapların daha önce de farkında oldukları takdîm-tehir üslubu, hicri ikinci asrın sonlarına doğru Sîbeveyh tarafından terimleşme eğilimine girmiş ve lugâvî zeminden alınıp ilmî/felsefi zeminde varlık bulmasını sağlamıştır.

Abdulkâhir Curcânî'nin bu olguyu sistematize etmesiyle edebî zeminde gelişmiş ve daha sonra da Zemahşerî tarafından felsefî zeminden tefsir zeminine taşınmıştır. Devam eden süreçte Fahrüddîn Râzî, Beydâvî, Ebu Hayyân ve Ebu's-Su'ûd gibi müfessirler de takdîm-tehir hususunda Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı eserinden yararlanmışlardır.

Bu çalışmada takdîm-tehir üslubunun hem Kur'ân-ı Kerîm'deki hem de Arap dilindeki gerekçeleri üzerinde durulmuştur. Nitekim takdîm-tehir sanatı günlük konuşmalardaki kullanımlardan bütün belagi birçok amacı belirtmeye varana kadar birçok alanda görülmektedir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm takdîm-tehir üslubunun bu yönünü yansıtan pek çok örneği barındırmaktadır. Kur'ân'ın birçok yerinde herhangi bir şahıs veya olay anlatılırken tahsis, teşvik etmek, ifadeyi tahsis etmek, faslıya riayet etmek, lafız ile mana arasındaki uyumu sağlamak, iştikaka riayet etmek, sakındırmak vb. belagi amaçları ifade etmek için bu üsluba müracaat edildiği gözlenmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki takdîm-tehir, ayet metnine anlam açısından önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim bu üslubun icra edildiği ayetleri tahlil ettiğimizde bir kısım ayetlerin ancak bu sanatla anlam karışıklığından kurtulup belirginleştiğini diğer bir kısım ayette ise -her ne kadar böyle bir üslup ihtiva etmişse de- takdîm-tehir sanatına müracaat edilmemiş olsa dahi anlamlarının belirginleştiğini tespit etmekteyiz. Ancak bu gibi ayetlerde takdîm-tehir olgusunun kullanımı gereksiz yere olmayıp bazı belagi amaçların gerçekleşmesi adına olduğunu gözlemlemekteyiz.

Çalışmamız neticesinde takdîm-tehir üslubunun Kur'ân-ı Kerîm ve Arap dilindeki birçok belagi inceliğin kavranması için yadsınamaz bir öneme sahip olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abbas Fadıl Hasan, **el-Belâga Fünûnuha ve Efnânuh** Dâru'l-Furkan, Ürdün, 1997.
- Ahmed b. Ali b. Mes'ûd, **Merâhu'l-Ervâh**, Sarf cümlesi, İstanbul, Bilici Kitap Evi, Trs.
- Ali b. Halef el-Katib, **Mevâddü'l-Beyân**, (Thk.:Hatem Sam ed-Damin) Dâru'l-Beşâir, Suriye, 2003.
- el-Alûsî, Ebû'l-Fadl Mahmûd, **Rûhû'l-Me'ânî**, Dâru İhyâu't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, Tarih Yok,
- Curcânî, 'Abdulkadir İbn 'Abdurraman b. Muhammed, **Delâil'u-l İ'câz** (Thk.:Muhammed Ridvân, Faid ed-Daye), Dâru'l- Fikr, Dimaşk, 2007.
- Ezherî, Ebû Muhammed b. Ahmed, **Tehzîbu'l-Luga**, (Thk.: 'Abdusselâm Hârûn), Dâru's-Sâdik, yrs. Trs.
- Ebû Bekr, Muhammed b. El-Hasan b. Dureyd, **el-İştikâk**, (Thk.: 'Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut, 1991.
- Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, **İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ânî'l-Kerîm**, Beyrut, Trs.
- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelusî, **el-Bahru'l- Muhît fi't-Tefsîr**, (Thk.: eş-Şeyh 'Adil Ahmed 'Abdu'l-Mevcud, eş-Şeyh Ali Muhammed Mu'riz) Beyrut, 1993.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn, Muhammed b. Ya'kub, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, (Thk.:Mektebu Tahkîkî't-Turâs fî Muesseseti'r-Risâle), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2005.
- Halil b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahman el-Ferahidî, **Kitâbu'l-'Ayn**, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, Trs.
- İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir, **Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Dâru's-Sahnûn, Tûnus, 1997.
- İbn Dureyd, Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî, **Cemheretu'l-Luga**,(Nşr.: İbrâhim Şemsuddîn), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- İbn Ebi Hatim, el-İmam el-Hafız, 'Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, er-Razî, **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm, Musneden 'an Resulillah ve's-Sehabe ve't-Tabiîn**, (Thk.:Es'ad, Muhammed, et-Tayyib), Mekke. Trs.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, **es-Sahibî fi Fikhi'l-Luga**, (Thk.:Ömer Faruk et-Tebbar), Mektebetu'l-Me'arif, Beyrut, 1993.
- Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga**, (Nşr.: İbrâhim Şemsuddîn), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- İbn Manzur Cemâluddîn, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1956.
- Kazvinî, Cemâluddîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Kâdi'l-Kudat, **el-İdâh fi 'Ulumi'l-Belâge**, Mısır,1971.
- Nesefî, Ebû'l-Berekat, 'Abdullah b. Ahmed b. Mehmud, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, Trs.
- Sâmî Vedî' Abdulfettâh el-Kadûmî, **et-Tefsîru'l-Beyânî limâ fî Sureti'n-Nahli min Dekâiki'l-Me'ânî**, Ürdün, Tarih yok.
- Sekkâkî, Muhammed b. Ali, **Miftahu'l-'Ulûm** (Thk.: Naim Zarzûr), Beyrut 1987.
- Sîbeveyh, Ebî Bişr Amr b. 'Usmân b. Kanber, **el-Kitâb**, (Thk.: 'Abdusselâm Muhammed Hârûn) Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 1996.
- Suyûtî, 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, (Thk.: Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye), Suudi Arabistan, Trs.

Taberî, Ebu Cafer, Muhammed İbn Cerir (ö. 310/922); **Camiü'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'ân**, (Thk.: Mehmuh Muhammed Şakir,) Mısır, Trs.

Teftazânî, Me'sud b. Ömer b. Abdillâh Sa'duddîn, **Muhtasarü'l-Me'ânî**, Bilici Kitap Evi İstanbul Trs.

Tehânevî, Muhammed Ali, el-Fârûkî, **Keşşâfu Istılahatî'l-Funûn** (Nşr.: Komisyon), Mektebetu Lübnan Naşirûn, Lübnan,1996.

Zebîdî, Muhibbuddîn, Ebu'l-Feyz Muhammed Murtazâ, **Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, (Thk.;; Ali Şeyrî), Daru'l-Fikr, Beyrût, 1994.

Zemahşerî, Carullah Mahmud bin Ömer bin Muhammed, **Tefsiru'l-Keşşâf, an Ğavamidi't-Tenzîl ve 'Uyuni'l-Ekâvîlfî Vucûhi't-Te'vil**, Beyrut, 2002.

Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed 'Abdullah, **el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân** (Thk.:Ebu'l-fadl Muhammed İbrahim), Mısır, Trs.